

A mássalhangzók egymásra hatása a beszédben

Darnay László

Az úgynevezett mássalhangzótörvények rögzítik azokat a tapasztalatokat, amelyeket észlelünk különféle mássalhangzók találkozásakor a beszédben. Gyakran fel sem tűnik, hogy alkalmanként milyen lényeges eltérés mutatkozik az írott és a kiejtett forma között. A beszédnek ezeket a jelenségeit a *hasonulások*, az *összeolvadás*, a *t végű igék felszólító módjában előforduló hangváltozás* és mennyiségi szempontból a *rövidülés* és a *kivetés* csoportjaiban összegezzük. Ebben a mostani leírásban a hasonulásokat tekintjük át.

A hasonulás során két szomszédos mássalhangzó közül az egyik megváltoztatja (valamilyen szempontból magához hasonlóvá teszi) a másikat, és így ejtésében új hang keletkezik. Az egyik hang hasonlít (ez az indukáló), a másik hasonul (ez az indukált). A hasonítás iránya lehet előre ható és hátra ható. Előre ható hasonítás esetében a szóban előbb levő hang hat az utána következőre, a hátra hatóban pedig a későbbi hang hat az előzőre.

Megkülönböztetünk részleges és teljes hasonulást. A *részleges hasonuláskor* keletkezett hang csak részben közeledik a hasonító hang képzéséhez. A teljes hasonulásnál a hasonuló hang teljesen azonos lesz a hasonító hanggal.

A részleges hasonulás kétféle lehet: *zöngésség szerinti* és a *képzés helye szerinti*. A zöngésség szerinti hasonulás visszafelé ható, vagyis a hátul álló hang változtatja meg a zöngésség tekintetében az elsőt. Egy zöngés és egy zöngétlen hang áll egymás mellett, és ha elől zöngétlen áll, akkor belőle zöngés lesz, és fordítva; a zöngétlen hang zöngés párja, a zöngés hang zöngétlen párja. Például a *vasgolyó* szóban egymás mellett áll a zöngétlen *s* hang és a zöngés *g*. Úgy ejtjük a beszédben, hogy *vasz-golyó*. Az indukáló zöngés *g* hatására az *s* zöngés párját, a *zs-t* ejtjük. Az *adhat* szóban egymás mellett áll a zöngés *d* és a zöngétlen *h*. A zöngétlen *h* hatására a *d* zöngétlen párját ejtjük: *athat*. (Egyébként a *h*-nak nincs zöngés párja, ezért csak hasonítani tud, hasonulni nem.) A *köpdős* szóban a *p* zöngétlen, a *d* zöngés, a *d* visszahat,

és úgy ejtjük: *köbdős*. A *tűzfészek* szóban a *z* zöngés, az *f* zöngétlen (neki sincs zöngés párja), és úgy ejtjük: *tűszfészek*.

Hasonulás lehet két külön szó találkozási határán is: *eszik belőle*, *s* azt mondjuk: *eszig belőle*; *száraz zsömle*, *s* azt mondjuk: *szárazs zsömle*.

A képzés helye szerinti hasonulásnál (vagyis attól függően, hogy hol képezzük a hangot: a fogunkon, az ajkunkon, vagy a szájadlásunkon) az *n* hang szerepel alapvetően mint indukált hang. Ha az ajkakkal képzett *p*, illetőleg *b* áll mögötte, akkor *m*-et ejtünk: *szinpad* helyett *szimpadot*; *azonban* helyett *azomban-t* mondunk.

Ha a szájadlás elülső részén képződő *gy*, *ty* vagy *ny* áll az *n* hang mögött, akkor az *ny* hangot halljuk az *n* helyett. Például: *rongy* – *ronygy*, *öngyújtó* – *önygyújtó*, *pony* – *ponygy*, *negyven tyúk* – *nygyven tyúk*, *ötven nyak* – *önygyven nyak*.

Teljes hasonulás akkor következik be, amikor két egymás mellé kerülő hang a kiejtésben teljesen azonosá válik, vagyis vagy az első hat a másodikra (előre ható), vagy a második az elsőre (hátra ható), így vagy az első, vagy a hátsó hangot ejtjük hosszán.

A teljes hasonulásnak is két fajtája van: az írásban jelöletlen és az írásban jelölt. Ha a *t* és a *cs*, a *d* és a *cs* és a *gy* és a *cs* hang kerül egymás mellé, akkor *ccs-t* ejtünk: *átcsap* – *ácssap*, *nagy csel* – *naccsel* (esetleg: *naty csel*). A *t* és *gy* valamint a *d* és *gy* hang egymás mellé kerülésével *ggy-t* ejtünk: *iratgyújtó* – *iraggyújtó*, *nágygyújtó* – *nággygyújtó*.

Ha a *t*, a *d* és a *gy* hang a *c* hang mellé kerül, *cc-t* ejtünk: *átcipel* – *áccipel*, *nádcukor* – *cáccukor*, *Nagy-cenk* – *Naccenk*.

Az *sz* és *s* meg a *z* és az *s* egymás mellé kerülésével *ss-t* ejtünk: *egészség* – *egésség*, *község* – *kösség*. Az *sz* és *zs*-ből meg a *z* és *zs*-ből *zsz* lesz, az *s* és *sz*-ből meg a *zs* és *sz*-ből *ssz*, míg az *s* és *z*-ből meg a *zs* és *z*-ből *zz* hangot kapunk.

Ha az *anya*, *atya*, *bátya* főnevek csonka tövéhez és a *nagy* jelzőhöz birtokos személyrag kezdő *j* hangja kapcsolódik, a kiejtésben szintén teljes hasonulás jön létre: *anyja* – *annya*, *atyjuk* – *attyjuk*, *bátyaikk* – *bátyaikk*, *nagyjaink* – *nagygyaink*.